
Český výzkum pod palbou

Český výzkum pod palbou

LIDOVÉ NOVINY

30.4.2011, rubrika: Orientace věda, strana: 26, autor: EVA HNÍKOVÁ

Vědu řídíme špatně a ještě hůře ji financujeme, zjistil mezinárodní audit

Chcete patřit ke špičce? Musíte najít odvahu a udělat zásadní změny, radí Česku uznávaní auditoři. Jenže u nás se příští rok chystají jen kosmetické úpravy v rozdělování peněz na vědu. Inventura české vědy přináší výsledky, se kterými se nemůžeme chlubit. „Vysloužili jsme si kritiku ve všech sledovaných oblastech,“ přiznal Jan Koucký, náměstek ministra školství. Špatné je řízení vědy, hodnocení výsledků i financování.

Ministerstvo školství minulý týden v Praze představilo průběžné výsledky mezinárodního auditu. Hotový má být v polovině roku 2012. Co hodnotitelům vadilo nejvíce? „Peníze na bádání rozdáváte příliš mechanicky,“ říká Erik Arnold, ředitel společnosti Technopolis, která audit koordinovala. Podle něj bychom se měli dívat více do budoucna a zabývat se reálnými dopady svých rozhodnutí. Je také potřeba posuzovat bádání z více různých hledisek. Erik Arnold narážel na příliš mechanický „kafemlejnec“. Tak se přezdívala metodice, podle které se nyní rozdávají peníze jednotlivým vědeckým institucím a která před časem vyhnala demonstrovat výzkumníky z Akademie věd.

Kritiky se ovšem dočkala i vládní Rada pro výzkum, vývoj a inovace (RVVI). Rozhoduje o téměř 26 miliardách určených na vědu, ale přitom se podle auditorů utápí v detailech a drobném úřadování. „Rada přestává být poradním orgánem vlády, chová se spíš jako virtuální ministerstvo pro vědu,“ upozorňuje Erik Arnold. Kvůli obrovskému množství mikromanažerských rozhodnutí jí už nezbyvá dostatek času ani sil, aby uvažovala strategicky. „Měla by se více soustředit na hledání konsenzu a na dlouhodobé výhledy,“ radí Arnold. Má se v ní otevřeně diskutovat o prioritách a smyslu výzkumu. Naším vzorem by se v tomhle ohledu mohlo stát Finsko.

„Ze zákona máme spoustu úkolů, na koncepčnější práci opravdu nezbyvá dostatek času. Navíc kromě zasedání v radě máme každý své zaměstnání,“ říká Karel Oliva, který řídí Ústav pro jazyk český na Akademii věd a zároveň je jedním z členů RVVI.

Podle Erika Arnolda je také chybou, že v radě působí lidé, kteří zároveň bádají, a tedy žádají o granty nebo peněžní podporu pro své vědecké instituce. Tím se mohou dostávat do střetu zájmů. Auditori navrhuji, aby o vědě rozhodovali uznávaní badatelé, průmyslníci a politici, kteří ovšem stojí trochu stranou. Jenže kde takové lidi vzít?

Kromě kafemlejnku a rady sklídila kritiku sama česká věda – za neprůhlednost. Tečou do ní miliardy z kapes daňových poplatníků, ale získat informace o jejich konkrétním využití třeba v aplikovaném výzkumu je mnohdy obtížné.

Až „překvapivě výstižné“ Ministerstvo školství si audit české vědy loni objednalo u mezinárodního konsorcia vedeného britskou poradenskou firmou Technopolis. Audit je součástí tříletého projektu s celkovými náklady 90 milionů korun (85 procent získáme z evropských fondů). Zhruba 40 milionů padne na samotný audit, za zbytek by se měly jeho výsledky převést do praxe.

„Zpráva Technopolisu až překvapivě přesně vystihuje výtky, které ke kafemlejnku dlouhodobě měla Akademie věd,“ říká Karel Oliva.

Nakročeno ke změnám Úpravy kafemlejnku už se chystají. „Společně s radou pracujeme na nové metodice hodnocení vědy, aby lépe odrážela specifika jednotlivých oborů,“ říká Jiřka Moravcová, která má projekt na starosti.

A jak kafemlejnek funguje? Výzkumníci sbírají body za počet článků, knih, patentů a za další výsledky. Body se počítají a přepočtou na peníze. Vše probíhá v rámci uzavřeného systému, bez lidské kontroly. Nehrozí tak sice „kamarádská“ výpomoc, ale body se mnohdy rozdávají za poznatky béčkové kvality. Vykutálenější vědec navíc může jeden článek třeba „rozsekat“ na několik částí, aby získal více bodů. V poslední době také narůstá počet patentů a různých prototypů, které jsou celkem štedře bodované. Nikdo ovšem nehlídá jejich skutečnou uplatnitelnost v praxi.

„Už v roce 2010 se hodnotilo částečně ‚po oborech‘. Fyzik tak nemusel soutěžit o peníze s historikem,“ upozorňuje na drobné vylepšení kritizovaného systému Tomáš Opatrný, proděkan Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a další z členů Rady pro výzkum, vývoj a inovace. Celkem došlo k rozdělení na deset oborových skupin. Další úpravy by měly přijít letos, zatím je však neschválila vláda.

Zásadnější změny kafemlejnků se chystají v roce 2012. „Mělo by dojít k ještě jemnějšímu rozčlenění oborů, v rámci společenských věd by se měla například rozlišovat zvlášť ekonomie či sociologie,“ uvádí profesor Opatrný. Dále vysvětluje, že by se měly odlišovat i různě významné výsledky dle oborů. „Pro historika může být nejdůležitější monografie, u chemiků a fyziků zase články v prestižních časopisech,“ podotýká Tomáš Opatrný. Kromě toho je podle něj potřeba jinak hodnotit výsledky aplikovaného výzkumu – nestačí jen dávat body za každý prototyp, musí se zohledňovat, zda se ho opravdu podaří zpeněžit a jak.

„Myslím, že kafemlejnek lze i přes drobné problémy využít u oborů, jako je fyzika, chemie nebo biologie. Příliš se však nehodí pro společenské vědy,“ upozorňuje Zdeněk Němeček, děkan Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, který zároveň předsedá komisi pro hodnocení výsledků spadající pod radu.

Další hladové krky Ani vylepšení však zřejmě kafemlejnek nezachrání. „Měla by vzniknout zcela nová metodika hodnocení,“ říká Jitka Moravcová. Vědecké výsledky se budou bodovat i nadále, ovšem navíc se má zohlednit třeba citovanost prací – tedy jestli je článek ostatním vědcům k něčemu užitečný. „Rozlišovalo by se také, k jakému účelu daná instituce slouží, zda se zaměřuje hlavně na vědu, nebo na výuku a podobně,“ vysvětluje profesorka Moravcová. Rada by viděla i plán rozvoje dané instituce. V systému by mohlo určitou roli hrát také hodnocení zahraničních odborníků.

Jenže ani to nemusí znamenat spásu: jednak se kvalitní odborníci do Česka příliš nepohrnou, aby hodnotili naše ústavy, jednak postupně začnou dávat lepší známky. „Projeví se jakási únava hodnotitelů, mnohdy si navíc k týmu najdou cestu a ke známým pak nebudou tak kritičtí,“ upozorňuje profesor Němeček.

Složitá metodika se navíc prodrazí. Podle Jitky Moravcové se ovšem takhle investice vyplatí. Přibudou totiž další hladové krky, které budou chtít peníze na vědu. „Nevěřím, že si na sebe nová vědecká centra vybudovaná za evropské peníze vydělají. Boj o finance se zostří a bude potřeba je dělit co nejadresněji,“ upozorňuje profesorka Moravcová.

Vážně bere i další výtku Technopolisu. „Rada připravuje rozpočet pro vědu a výzkum, v tomhle smyslu opravdu roli ministerstva zastává,“ míní Moravcová. Podle ní rada řeší spoustu drobností, které by mohl mít na starosti speciální úřad. „Jeho vznik, případně změnu postavení rady bude ovšem nutné prodiskutovat s ministerstvy i s Poslaneckou sněmovnou,“ upozorňuje Jitka Moravcová s tím, že nelze počítat s nějakou rychlou změnou.

Až kafemlejnek ustoupí složitějšímu hodnocení, budeme možná potřebovat speciální agenturu. Ta vypomůže RVVI a uvolní jí ruce pro strategická rozhodnutí. Otázkou je, zda pro agenturu najdeme kvalitní úředníky a zda se z ní nestane přebujelý moloch.